

Journal of Comparative Literature
Faculty of Literature and Humanities
Shahid Bahonar University of Kerman
Year 14, No. 26, spring and summer 2022

The Comparative Study of Fariba Vafi's *Dream of Tibet* and Margaret Atwood's *The Robber Bride* in Feministic Aspect*

Jalil Shakeri¹, Rouhollah Roozbeh²

1. Introduction

In the contemporary period, after the time the Orientals have gotten to know the culture and civilization of the west, the thoughts, tendencies and modernist courses found a way into these countries. One of these impressive courses in different fields was Feminism. With a growing acceleration, this course penetrated in countries like Iran in society and political areas as well as literature in general and fiction in particular and led to the manifestation of Feministic literature. In the literature of Iran, a new generation of women writers has emerged, in particular since the 1970s so far and Feministic reflections have appeared in fiction in varied forms. Among Iranian writers, Fariba Vafi in *Dream of Tibet* and among Canadian writers Margaret Atwood in *The Robber Bride* impressed by Feministic ideas and by having a critical outlook on women's issues have endeavoured to reflect in their fiction, social, cultural and economic inequalities and gender discriminations which are affected by the clichés made in a patriarchal

*Date received: 09/11/2021 Date review: 15/04/2022 Date accepted: 25/04/2022

1. Corresponding Author: Assistant Professor; Departement of Persian Language and Literature; Faculty of Literature and Humanities; Vali-e-Asr University of Rafsanjan; Iran; E-mail: J.shakeri@vru.ac.ir & jshakeri6@gmail.com

2. Assistant Proffesor; Departement of English Language and Literature; Faculty of Foregin Languages; Vali-e-Asr University of Rafsanjan; Iran; E-mail: r.roozbeh@vru.ac.ir

system and to exhibit a communicative and clear picture of women's condition in their societies.

2. Methodology

The present study attempts to investigate Fariba Vafi and Margaret Atwood's attitude in the presentation of women's pivotal role and the reflection of their issues in *Dream of Tibet* and *The Robber Bride* based on a descriptive- analytic approach to discover the common outlook of these two writers about women's problems. The methodology is based on a comparative approach of the American Feministic school and the analytic approach is posterior (from part to whole).

3. Discussion

In this part, the most important Feministic elements in *Dream of Tibet* and *The Robber Bride* are analyzed and the outlooks of these two writers in Women's problems are compared.

3-1. Mirror; the embodiment of women's identity and personification

Emphasizing women's identity and personification is one of the distinguished characteristics of women writers' writing style. In Vafi and Atwood's attitude, mirror is the embodiment of women's personification and identity. Hence mirror is the most frequent common motif in these two novels. Indeed, both authors have utilized mirror in the meaning of womenlike's identity and representation and reflection of feelings. With regards to the attempts of both authors in representing women's problems in stories and the frequent descriptions of mirror and woman's association, it seems that both of them have synonymized mirror and the story in aspect of their function in exposing women's identity and personification.

3-2. Correspondence in women's characterization

One of the common characteristics of *Dream of Tibet* and *The Robber Bride* is the correspondence and similarity in women's character and characterization. Both Vafi and Atwood in their womanly narration, by underlining women's pivotal role, have narrated women's stories that each of them have faced various challenges in their individual and

social life. It seems that Fariba Vafi, affected by Atwood's narrative style and by distinguishing women's basic role, has discussed their individual and social concerns. The world of Vafi's fictional characters like the world of Atwood's characters is the universe of basic uncertainties.

3-3. Reflection of women's problems by the use of futuristic and retrospective narrative

One of the common characteristics of Vafi and Atwood's narrative style in depicting women's issues is the use of repetition frequency and futuristic and retrospective narrative. By emphasizing on and protesting to women's individual and social crisis, both Vafi and Atwood have used the repetition frequency in different parts of their novels. Both authors in accordance with the presentation of women's problems have used the repetition frequency wherever they have emphasized on the importance of a specific discussion. Regarding the use of retrospective technique and with attention to the narrative style of *The Robber Bride* in which the narrator has used flashback or returning to character's past in order to narrate Zenia's pre-death incidents; Atwood has used this technique much more than Vafi.

3-4. Precise and detailed descriptions in womanly writing style

One of distinguished characteristics of women's writing style is their particular attention to the precise and detailed description of every incident. But a particular and unique feature in Vafi and Atwood's own style is that both, highly attentive, have painted their descriptions in womanly color and fragrance. The commitment of these two writers to the accurate description of wearing details and the color and body of women characters in the stories have been depicted in several ways.

3-5. The interactive - conversational method in womanly writing

One of the common characteristics in these two novels is that both authors have used interactive conversational method. In this method, Vafi and Atwood by establishing conversations between women characters have pointed to women's interaction with each other. This womanly interactive - conversational interaction has formed by

changing the pronoun of “I” to “we” in both novels. Hence, transition of “I” to “we” is a kind of opposition to patriarchal discourse.

4. Conclusion

After analyzing *Dream of Tibet* and *The Robber Bride* it can be concluded that there are considerable similarities and homogenies among the main characters of two novels regarding their emotional and mental conditions, behavioral actions and individual experiences. By emphasizing women’s basic role and correspondence in their characterization, Vafi and Atwood delineate the problems of women of different classes in their own society. By comparing the role of women in two novels, we can achieve similarities. The Correspondences between Tony and Sholeh, Zinya and Forough as a rebellious woman and Rose and Chris and Shiva are some examples of these similarities in women’s role. Among other correspondences used by the authors is the purposeful use of mirror as a symbolic meaning of womanly identity which is the most frequent common motif. Both Vafi and Atwood use the repetition frequency to emphasis on and highlight women’s individual and social problems, futuristic narrative to uncover women’s mental agitations and concerns and their reaction to upcoming incidents, the restrospective narrative to review mental memories and to return to past dreams. Using woman language vocabularies and precise, detailed descriptions, frequent use of adjectives and nouns and precise, detailed descriptions of women’s clothes, colors and body are among other similarities in womanly writing method in these two novels. Despite abundant common details in content and the form of author’s narrative method and considering Atwood’s time priority, it can be concluded that Vafi has been slightly affected by Atwood as a stylist, pioneer writer in fiction and her reflection of women’s problems.

Keywords: Feministic criticism, *Dream of Tibet*, *The Robber Bride*, Fariba Vafi, Margaret Atwood

References [In Persian]

- Atwood, M. (2009). *The robber bride*. (Translation by Sh. Asayesh). 4th ed. Tehran: Qoqnoos.
- De Beauvoir, S. (2001). *The second sex*. (Translation by Gh. Sanavi). 1st book, 2nd ed, Tehran: Toos.
- Farrokhzad, P. (2002). *Catalogue of component iranian women from past to the future*, Tehran: Ghatreh.
- Ghazami, A. M. (2007). *Woman and language*, (Translation by H. Oudeh Tabar). Tehran: Gameh-No.
- Green, K., Lebihan, J. (2004). *Critical theory and practice: A coursebook*, (Translation by H. Payandeh & Et al.). Tehran: Rooznegar.
- Haghi, S., Ghorbansabagh, M. R., & Taebi Naghandari, Z. (2018). Submission and bodily power of woman in the handmaid's tale by Margaret Atwood. *Journal of Language and Translation Studies (LTS)*. 51, (3), 103- 126
- Hosseini, M., & Salarkia, M. (2014). The study of effect of women's invests on the role of domination in dream of tibat novel due to the practice theory of Pierre Bourdieu. *Journal of Research on Fictional Literature*. 1, (4), 17-40.
- Humm, M., & Gamil, S. (2003). *The dictionary of feminist theory*. (Translation by N. Ahmadi, & Et al). 1st ed, Tehran: Touseeh.
- Malmir, T., & Zahedi, Ch. (2014). Structure of feminine narration in the novel "my bird" by Fariba Vafi, *Journal of literary Text Research*, 17, (58), 47-68.
- Marandi, S. & M., Habibzadeh, H. (2017). Fashioning identity and identity fashioned in Margaret Atwood's lady oracle, *Journal of Research in Contemporary World Literature*. 22nd (2).
- Michel, A. (1993). *The feminism*. (Translation by H. Zanjanzadeh). Mashhad: Nika.
- Moshirzadeh, H. (2009). *From movement to social theory: two centuries of feminism history*. 4th ed, Tehran: Shirazeh.
- Qorbani Jouybari, K. (2015). Women's identity in Fariba Wafi' s collection of short stories even when we waugh in the light of

Fairclough' s critical discourse analysis. *Journal of Persian Language and Literature*, 23, (79), 219-245.

Roodgar, N. (2009). “*Feminism: history, theories, tendencies, criticism*”. Tehran: Women’s Research and Studies Center.

Sarsse, M. R. (2006). *The history of feminism*, (Translation by A. W. Ahmadi). 1st . ed. Tehran: Enlightenment and Women's Studies.

Vafi, F. (2005). *Dream of tibet*. Tehran: Markaz.

References [in English]

Atwood, M. (2011). *The Robber Bride*. 1st trade ed. in the U.S.A. New York: Nan A. Talese/Doubleday.

Deery, J. (1997). Science for Feminists: Margaret Atwood’s Body of Knowledge. *Twentieth Century Literature*, 43(4), 470–486. <https://doi.org/10.2307/441746>

Jones, A. (2010), *The Feminism and Visual Culture Reader*. London ; New york : Routledge

Genette, G. (1980). *Narrative Discourse. An essay in method*. trans. Jane E. Lewin, Cornell University Press, Ithaca New York.

Perrakis, P. S. (1997). Atwood's "The Robber Bride": The Vampire as Intersubjective Catalyst. *Mosaic: A Journal for the Interdisciplinary Study of Literature*, 151-168.

Potts, D. L. (1999). "The Old Maps Are Dissolving": Intertextuality and Identity in Atwood's *The Robber Bride*. *Tulsa Studies in Women's Literature*, 18(2), 281-298.

Lakoff, R., & Lakoff, R. T. (2004). *Language and Woman's Place: Text and Commentaries* (Vol. 3). Oxford University Press, USA.

Messer-Davidow, E. (2002). *Disciplining Feminism: From Social Activism to Academic Discourse*. Durham, NC: Duke University Press.

Sage, L., & Smith, L. (2009), “Feminist criticism”. A Dictionary of Modern critical terms. Ed. By Roger Fowler. London: Routledge.

Sands, R., & Nuccio, K. (1992). "Postmodern Feminist Theory and Social Work: A Deconstruction". *Social Work*. 40(6): 841-843. doi:10.1093/sw/40.6.831.

Tolan, F. (2007). “Sucking the blood out of second wave feminism: Postfeminist vampirism in Margaret Atwood's *The Robber Bride*.” *Gothic studies*, 9(2), 45-57.

- Tong, R., & Botts, T. F. (2018). *Feminist thought: A more comprehensive introduction*. Routledge.
- Wyatt, J. (1998). I Want To Be You: Envy, the Lacanian Double, And Feminist Community in Margaret Atwood's *The Robber Bride*. *Tulsa Studies in Women's Literature*, 17(1)

نشریه ادبیات تطبیقی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال چهاردهم، شماره بیست و ششم، بهار و تابستان ۱۴۰۱

بررسی تطبیقی رمان رؤیای تبت فریبا و فی و عروس فریکار مارگارت
آتوود از منظر فمینیستی*

جلیل شاکری^۱ (نویسنده مسئول)؛ روح الله روزبه^۲

چکیده

پژوهش‌های تطبیقی، در حوزه ادبیات ویژه زنان از اهمیت زیادی برخوردار است. فریبا و فی در رمان رؤیای تبت و مارگارت اتوود (Margaret Elenor Atwood) در رمان عروس فریکار (The Robber Bride)^۱ با نگاهی انتقادی، می‌کوشند تا تصویری واقعی از وضعیت زنان جامعه خود ارائه دهند. پژوهش حاضر، با روش توصیفی-تحلیلی و رویکرد تطبیقی مکتب امریکایی، با مبنا قراردادن مؤلفه‌های نقد زن‌محور، به بررسی و تطبیق دو رمان و تبیین دیدگاه‌های دو نویسنده، به مسائل زنان می‌پردازد. بررسی تطبیقی این دو رمان، از آن جهت حائز اهمیت است که در بازتاب مسائل زنان، همانندی‌های متعددی در فرم و محتوای آن دیده می‌شود. این جستار، در پی پاسخ‌گویی به دو سوال اساسی است: مهم‌ترین وجوه اشتراک دیدگاه‌های و فی و اتوود، در بازتابی مسائل زنان چیست؟ با توجه به همسانی‌های متعددی که در فرم و محتوا، آیا و فی از اتوود متأثر بوده‌است؟ نتایج پژوهش نشان می‌دهد که فریبا و فی و مارگارت اتوود، با تأکید بر

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۸/۱۸ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۱/۲۶ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۱/۰۲/۰۵

Doi: 10.22103/jcl.2022.18495.3377

صص ۱۵۹ - ۱۹۰

۱. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ولی عصر (عج)، رفسنجان، ایران.

ایمیل: J.shakeri@vru.ac.ir

۲. استادیار گروه زبان و ادبیات انگلیسی، دانشکده زبان‌های خارجی، دانشگاه ولی عصر (عج)، رفسنجان، ایران.

ایمیل: r.roozbeh@vru.ac.ir

نقش محوری زنان و برجسته نمودن کنش‌های روایی آنان، انتقاد از نظام مردسالار، گزینشِ عامدانهٔ آینه در معنای نمادین هویت زنانه، بهره‌گیری از بسامد مکرر و آینده‌نگرِ روایی جهت بازنمود آشفستگی ذهنی زنان، کاربرد برخی از واژگان و توصیفات خاصِ زبان زنانه و برگزیدن سبکِ تعاملی گفتگو محورِ زنانه، تصویری گویا از وضعیت زنان جامعهٔ خود ارائه داده‌اند. با وجود مؤلفه‌های مشترک محتوایی و فرمی و تقدّم زمانی آن‌ود، می‌توان احتمال داد که وفی از آن‌ود به‌عنوان یک نویسندهٔ صاحب‌سبک و پیشرو در داستان‌پردازی و مسائل زنان، تأثیر پذیرفته‌است.

واژه‌های کلیدی: نقد زن‌محور، رؤیای تبت، عروس فریبکار، فریبا وفی، مارگارت آن‌ود.

۱. مقدمه

در دورهٔ معاصر، پس از آشنایی مردم مشرق‌زمین با فرهنگ و تمدن غرب، اندیشه‌ها، گرایش‌ها و جریان‌های نوگرا به این کشورها راه یافت. یکی از این جریان‌های تأثیرگذار در حوزه‌های مختلف، فمینیسم بود. این جریان، با شتاب روزافزونی در کشورهایی چون ایران علاوه بر عرصهٔ اجتماع و سیاست، به عرصهٔ ادبیات به طور عام و داستان‌نویسی به طور خاص راه یافت و منجر به ظهور ادبیات فمینیستی گردید.

در ادبیات ایران، به طور خاص از دههٔ پنجاه تا کنون، با ظهور نسل جدیدی از نویسندگان زن مانند گلی ترقی، غزاله علیزاده، شهرنوش پارس‌پور، زویا پیرزاد، فرخنده آقایی، منیرو روانی‌پور و دیگر نویسندگان زن، اندیشه‌های فمینیستی، به اشکال متنوعی در داستان نمود یافت. در بین نویسندگان ایرانی، فریبا وفی در رمان رؤیای تبت و در بین نویسندگان کانادایی، مارگارت النور آن‌ود در رمان عروس فریبکار، متأثر از اندیشه‌های فمینیستی، با نگرشی انتقادی به مسائل زنان، سعی کرده‌اند تا نابرابری‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و تبعیض‌های جنسیتی متأثر از کلیشه‌های برساختهٔ نظام مردسالار را در

داستان‌های خویش منعکس کنند و تصویری گویا و روشن از وضعیت زنان جامعه خود ارائه دهند.

۱-۱. بیان مسئله و پرسش‌های پژوهش

مسئله اصلی پژوهش پیش‌رو، واکاوی و تطبیق آرای دو نویسنده از ادبیات کانادا و ایران است. فریبا وفی در رمان رؤیای تبت و مارگارت اتوود در رمان عروس فریبکار، با تکیه بر نقش محوری زنان و ایفای نقش مؤثر آنان در اداره امور جامعه و خانواده، آثاری متمایز از ادبیات مردان خلق کرده‌اند. از این‌رو، پژوهش حاضر، در پی پاسخ‌گویی به چند سوال اساسی است: مهم‌ترین وجوه مشترک دیدگاه‌های وفی و اتوود، در بازنمایی مسائل زنان چیست؟ با توجه به همسانی‌های متعدد دو اثر در فرم و محتوا، آیا فریبا وفی از مارگارت اتوود متأثر بوده است؟

۱-۲. روش پژوهش

پژوهش حاضر، سعی دارد با تکیه بر روش توصیفی - تحلیلی و استخراج مؤلفه‌های نقد زن‌محور، نوع نگرش نویسندگان فوق را در ایفای نقش محوری زنان و بازتاب مسائل آنان در رمان‌های رؤیای تبت و عروس فریبکار، بررسی کند تا از این رهگذر، وجوه مشترک دیدگاه دو نویسنده نسبت به مسائل زنان، نمایان گردد. شیوه تحلیل‌ها با رویکرد تطبیقی مکتب امریکایی و روش تحلیل نیز استقرایی (از جزء به کل) است.

۱-۳. پیشینه پژوهش

بر اساس جستجوها و اطلاعات به‌دست‌آمده از منابع کتابخانه‌ای و نشریات معتبر علمی، تاکنون پژوهشی با عنوان مقاله فوق انجام نشده است، اما پژوهش‌های صورت گرفته در حوزه آثار نویسندگان مورد نظر، به شرح ذیل است:

فیلیس استرنبرگ پراکس (Phyllis Sternberg Perrakis) (۱۹۹۷م) در پژوهش خویش، بر این باور است که اتوود در رمان عروس فریبکار، به طور خاص بر نقش‌رهایی بخش زینیا تأکید می‌کند. وایت (Wyatt) (۱۹۹۸م) نیز در بررسی خود در باب رمان عروس فریبکار، اذعان می‌دارد که این رمان حول محور رشک و حسادت می‌چرخد. وی

معتقد است هر سه قهرمان داستان می‌خواهند زینیا باشند. پاتس (Potts) (۱۹۹۹م) در پژوهش خود تأکید می‌کند که هدف اصلی آتوود در رمان عروس فریبکار، به نظر می‌رسد زیر سؤال بردن اقتداری است که به طور سنتی به نظام مردسالار و امپریالیستی نسبت داده می‌شود.^۲ تولان (Tolan) (۲۰۰۷م) در پژوهش خود، معتقد است که شخصیت‌های تونی، زُر، و کریس در رمان عروس فریبکار، نشان‌دهنده ارزش‌های موج دوم فمینیسم هستند؛ یعنی اتحاد خواهری و وفاداری، درحالی که زینیا نماینده تنوع فردیت پسافمینیستی است. مرنیدی و حبیب‌زاده (۱۳۹۶) در پژوهش خود با تأکید بر مؤلفه‌های هویت زنانه، به تحلیل نگرش آتوود بر تمایز ساخت هویت و هویت ساختگی زنان داستان می‌پردازند. قربانی جویباری (۱۳۹۴) با رویکرد تحلیل انتقادی گفتمان، به این نتیجه دست یافته که زنان داستان‌های کوتاه فریبا وفی، از نظر اجتماعی تحت سلطه مردان و سنت‌های مردسالارند. مالمیر و زاهدی (۱۳۹۶) بر اساس روایت‌شناسی ساختاری، به تحلیل روایت رمان پرندۀ من پرداخته‌اند. حسینی و سالارکیا (۱۳۹۲) ضمن بیان نظریه پی‌یر بوردیو، با تأکید بر حضور زنان در عرصه‌های اجتماعی، به بررسی سرمایه‌های اجتماعی زنان داستان وفی پرداخته‌اند. حقی و قربان صباغ (۱۳۹۷) نیز به تحلیل دیدگاه آتوود در بحث استعمار، شیء‌شوندگی و استفاده ابزاری از بدن زنان می‌پردازند. اما پژوهش پیش رو، با اتخاذ رویکرد تطبیقی به دو رمان رؤیای تبت و عروس فریبکار، با تکیه بر نمود مؤلفه‌های زن‌محور و استخراج بسامد عناصر مشترک، می‌تواند رویکردی نو در مطالعات تطبیقی ادبیات به شمار آید.

۱-۴. مبانی نظری پژوهش

جنبش فمینیسم، با اندیشه دفاع از حقوق زنان از اواسط قرن نوزدهم در اروپا و امریکا شکل گرفت (آندره، ۱۳۷۲: ۳۴)، اما تفکرات فمینیست‌ها حدود یک قرن بعد، در دهه ۱۹۶۰ در نقد ادبی رواج یافت. (Sage and Smith, 2009: 92) درحقیقت، «جنبش فمینیسم حاصل دوران روشنگری است» (مشیرزاده، ۱۳۸۸: ۱۶۸) صاحب‌نظران نقد فمینیستی بر این باورند که از ابتدای شکل‌گیری اندیشه‌های فمینیستی دو جریان یا دو موج

اصلی، شاکله این جنبش را تشکیل می‌دهد: موج نخست، با طرح دیدگاه‌های ویرجینیا وولف (Virginia Woolf) و سیمون دوبوار (Simone de Beauvoir) در سال‌های ۱۸۵۰ تا ۱۹۶۰ میلادی با تأکید بر حق رأی، حق مالکیت و حق طلاق شکل گرفت و موج دوم از دهه ۱۹۶۰ با چاپ کتاب راز زنانگی بتی فریدان (Betty Friedan) و تأکید بر ویژگی‌های زنانه و گرایش‌های زن‌محور، در عرصه ادبیات زنانه تثبیت شد. محققان، کارزارهای فمینیستی را نیروی اصلی حامی تغییرات اجتماعی و تاریخی بزرگ برای حقوق زنان می‌دانند؛ به‌ویژه در غرب که برای دستیابی به حق رأی، حق انعقاد قرارداد، حق داشتن دارایی، حق باروری و سایر حقوق، بسیار تلاش کردند. (Messer, 2002: 23)

برخی از صاحب‌نظران، به موج دیگری به نام فمینیسم پسانوگرا معتقدند. هدف فمینیسم پسانوگرا، با اتکا بر شالوده‌شکنی زبان، بی‌ثبات کردن هنجارهای مردسالارانه است که به نابرابری جنسیتی منجر شده است. (Tong, 2018: 217) فمینیست‌های پسانوگرا از طریق حمایت از گفتمان‌های چندگانه و ساختارشکنی متون، برابری جنسیتی را ترویج کنند. آنان توجه را به دوگانگی در جامعه جلب می‌کنند و نشان می‌دهند چگونه زبان بر تفاوت در برخورد با جنسیت تأثیر می‌گذارد. (Sands And Nuccio, 1992: 831) برخی از منتقدان نیز، به موج چهارمی معتقدند که در سال‌های اخیر با تأکید بر خشونت علیه زنان و آزار جسمی و جنسی آنان شکل گرفته است. (Jones, 2010: 248)

به دلیل گرایش‌های گوناگون فمینیستی و اهداف فعالان این حوزه، نمی‌توان تعریف منسجم و یکسانی از آن ارائه داد؛ اما اعتراض به تبعیض‌های جنسیتی و تلاش در جهت بهبود اوضاع زنان، نقطه مشترک همه گرایش‌های فمینیستی است (رودگر، ۱۳۸۸: ۲۲-۲۰)؛ به عبارت دیگر، «وجه مشترک همه این گرایش‌ها، بررسی و نقد دیدگاه‌های سنتی در مورد زنان و کلیشه‌های برساخته نظام مردسالار است.» (Tong, 2018: 263).

در هر صورت «هدف نقد ادبی فمینیستی آن است که ایدئولوژی و فرهنگِ حاکم بر یک اثر را از دیدگاه نقد زن محور بسنجند.» (هام، ۱۳۸۲: ۱۰۰)

دوبووار اعتقاد داشت که هیچ زنی به شکل زن به دنیا نمی آید بلکه در ساختار فرهنگی و اجتماعی جامعه زن می شود. (دوبووار، ۱۳۸۰: ۹۹) از این رو، این ساختارها ابتدا باید تغییر یابند تا نتیجه آن باعث تغییر در گفتمان ادبیات زنان شود. بنابراین هدف نقد زن محور، در واقع ایجاد چارچوبی مؤنث برای تحلیل ادبیات زنان است. (گرین، لیبهان، ۱۳۸۳: ۲۳۱ و سارسه، ۱۳۵: ۲۸) بر این اساس، پژوهش حاضر، با رویکرد تطبیقی و تکیه بر مبانی نقد زن محور، به تبیین دیدگاه‌های فریبا وفی و آتوود در نحوه باز نمود مسائل زنان و نوع نگرش انتقادی آنان به شیوه انعکاس این مسائل در ادبیات می پردازد.

۱-۵. فریبا وفی و خلاصه رمان «رؤیای تبت»

فریبا وفی، رمان نویس مشهور ایرانی، در بهمن ۱۳۴۱ در تبریز متولد شد. داستان‌های متعددی از او به زبان‌های دیگر ترجمه شده است. وفی با انتشار رمان رؤیای تبت، جایزه بهترین رمان بنیاد هوشنگ گلشیری و مهرگان ادب را کسب کرده است. (فرخزاد، ۱۳۸۱: ۸۲۳)

رمان شخصیت محور رؤیای تبت، یکی از شاخص ترین آثار فریبا وفی است. این رمان، در چهل و پنج فصل پیوسته از زبان شخصیت شعله روایت می شود که در بیست و هشت فصل، سطر نخستین روایت، با مخاطب قراردادن شیوا، شخصیت اصلی رمان آغاز می شود. موضوع محوری رمان، در باره سه نسل از زنان جامعه ایران است که هر یک در زندگی فردی و اجتماعی خویش، به نحوی با چالش‌های گوناگون مواجه می شوند. روایت داستان این گونه است که شیوا به همراه همسرش جاوید و دوست همسرش، صادق در پی فعالیت‌های سیاسی به زندان می افتند. آن‌ها پس از تحمل چند ماه حبس، آزاد می شوند و پس از آزادی از زندان، به خانه پدری جاوید مراجعه می کنند که اکنون فروغ، نامادری

جاوید به همراه ایران، خواهر او در آن ساکن هستند. هم‌زمان با آزادی آن‌ها، شعله خواهر شیوا، به واسطه بحران عاطفی و جدایی از مهرداد، شرایط دشواری را تجربه می‌کند؛ بنابراین نسبت به صادق ابراز علاقه می‌کند. در ادامه روایت، خواننده داستان از یک سو، با چالش عشق پنهان سه ضلعی شیوا و شعله به صادق و سرانجام مبهم این رابطه؛ و از سوی دیگر، با تنش و کشمکش جاوید با فروغ، مواجه می‌شود. جذابیت رمان فوق در پایان غافلگیرکننده آن است که شیوا با وجود آگاهی از علاقه خواهرش شعله به صادق و با وجود رابطه دوستانه همسرش جاوید با او، در مهمانی خداحافظی صادق برای عزیمت به تَبَّت، در حال مستی، احساس خود را نسبت به صادق و تمایل رفتن به تَبَّت آشکار می‌کند و صادق نیز با گرفتن دست شیوا، احساس خود را نسبت به او بروز می‌دهد؛ جاوید بهت‌زده نظاره‌گر است و در این لحظه، شعله درمی‌یابد که صادق، شیفته و عاشق خواهرش شیوا بوده است.

۱-۶. مارگارت النور اتوود و خلاصه رمان «عروس فریبکار»

مارگارت النور اتوود (Margaret Elenor Atwood) داستان‌نویس، شاعر و منتقد ادبی مشهور، در ۱۸ نوامبر ۱۹۳۹ در کانادا متولد شد. تاکنون بیش از چهل رمان، داستان کوتاه و داستان کودک از او منتشر شده است. از جمله رمان‌های او که به فارسی منتشر شده، می‌توان به رمان سرگذشت ندیمه، آدم‌گش کور، عروس فریبکار و چشم‌گربه اشاره کرد. در اغلب داستان‌های او، زنان نقش محوری و اصلی روایت را بر عهده دارند.

رمان عروس فریبکار، یکی از رمان‌های جذاب و خواندنی اتوود با تأکید بر نقش محوری زنان، درباره چهار زن به نام‌های تونی، کریس، رُز و زینیا است. این رمان جذاب و دلنشین، در پنجاه‌وهفت فصل روایت شده است. روایت داستان، این گونه شروع می‌شود که سه زن میان‌سال، مطابق قرار ماهانه خود برای صرف ناهار در رستورانی حاضر شده‌اند؛

این سه زن (تونی، کریس و رُز) علاوه بر پیشینه حضور هم‌زمان در دانشگاه و خوابگاه دانشجویی، ویژگی مشترک مهم‌تری نیز دارند، زنی به نام زینیا که در دانشگاه با آنان هم‌دوره بوده، در زندگی خانوادگی هر سه زوج نفوذ کرده‌است و با آنان در تصاحب معشوق به چالش و رقابت می‌پردازد و روابط زناشویی آن‌ها را به نابودی کشانده‌است. این سه زن، بعد از گذشت چند سال از مرگ زینیا، این قرارهای ماهانه را با یکدیگر دارند. راوی (دانای کل محدود) با ورود به ذهن این سه زن به صورت جداگانه، با نوعی فلش‌بک یا بازگشت به گذشته، شرح حال هر یک از این سه زن را به مخاطب ارائه می‌کند و نحوه ورود زینیا به زندگی هر یک از آنان روایت می‌شود. حاصل اعتماد این سه زن به زینیا، باعث نابودی زندگی زناشویی و آسیب‌های روحی و روانی آنان شده‌است که با مرگ زینیا، این اندوه اندکی تسکین یافته‌است. آتوود در روایت رمان، عامدانه نقش مردان را بسیار کم‌رنگ و ناچیز به تصویر کشیده‌است تا بدین گونه نقش زنان را در فعالیت‌های اجتماعی و اداره امور برجسته نماید.

۲. بحث و بررسی

فریبا وفی و مارگارت آتوود در داستان‌های خود، با ترسیم زندگی زنان در تلاشند تا هژمونی نظام مردسالار و کلیشه‌های تحمیل شده از سوی مردان و تبعیض‌ها و نابرابری‌های اجتماعی و فرهنگی را به چالش کشند. در این بخش، مهم‌ترین مؤلفه‌های فمینیستی دو رمان بررسی و دیدگاه‌های دو نویسنده در باب مسائل زنان داستان مقایسه می‌شود.

۲-۱. آینه مظهر هویت و تشخیص زنانه

تأکید بر هویت و تشخیص زنانه، از ویژگی‌های متمایز سبک نوشتار نویسندگان زن است. در نگرش وفی و آتوود، آینه مظهر تشخیص و هویت زنان است. از این‌رو آینه، پُرکاربردترین موتیف مشترک هر دو رمان است. در واقع، هر دو نویسنده آینه را در معنای

انعکاس و بازنمایی هویت و احساسات زنانه به کار می‌برند. با توجه به اهتمام هر دو نویسنده، در بازنمایی مسائل زنان در داستان و توصیف‌های مکرر هم‌پیوندی آینه و زن، گویی هر دو نویسنده با ظرافت حاصل از نگرش خلاقانه زنانه‌نویسی، آینه و داستان را از جهت کارکرد بازنمایی هویت و تشخیص زنانه، مترادف گرفته‌اند. آتوود در رمان عروس فریبکار، جهت بازنمایی هویت و احساسات و عواطف زنانه، بیش از ۹۳ بار واژه آینه را به کار برده‌است:

آینه، آینه روی دیوار، کی از همه ما زیباتر است؟ آینه می‌گوید بستگی دارد. زیبایی ظاهری است. رُز می‌گوید: حق با توست. حالا به سوال من جواب بده؟ آینه می‌گوید من فکر می‌کنم تو واقعاً آدم فوق‌العاده‌ای هستی. آدم گرم و سخاوتمندی هستی. (اتوود، ۲۰۱۱: ۳۴۷)

آتوود در این مورد، با طرح گفتگوی دوسویه‌ای که بین رُز و آینه برقرار می‌کند، درحقیقت در پی پاسخ به این پرسش اساسی و فلسفی است که زنان پیوسته از خود می‌پرسند که من کیستم؟ این گفتگوی دو سویه رُز با آینه، گویی حدیث نفس درونی یک زن است با خویشتن خویش. در نمونه‌های ذیل نیز تأکید و تکرار سه باره واژه خود، مبین هویت زنانه زنی است که در برابر آینه ایستاده و به خود می‌نگرد و خویشتن خویش را خطاب می‌کند:

آنچه او (رُز) می‌بیند خودش است، خودش در آینه، خودش با قدرت. (اتوود، ۲۰۱۱: ۴۷۹)

...رُز به داخل اتاق می‌رود، دو لیوان آب می‌نوشد تا سلول‌هایش را تازه کند و به خودش در جلوی آینه با جدیت نگاه می‌کند. (همان: ۸۵) ... رُز به آینه می‌گوید: اگر به خاطر او (همسرش میچ) نبود الان راحت بودم. (همان: ۸۶)

اینکه زن در برابر آینه می‌ایستد و با جدیت به خود می‌نگرد و با آن به گفتگو می‌نشیند و آینه را مورد خطاب قرار می‌دهد، درحقیقت تفسیری از بازنمایی هویت زن و تلاش در جهت شناخت و درک خود واقعی آنان است. گویی زن برای درک و شناخت بیشتر

خویشتن خویش به سراغ آینه می‌رود. فریبا وفی نیز در رمان رؤیای تثبت، موتیف پُربسامد آینه را بیش از ۲۸ بار به کار برده‌است:

«دستم به کار نمی‌رود. نمی‌دانم عاقبتم چه می‌شود. به آینه توی کیفم عادت کرده‌ام و فکر می‌کنم تنها نیستم.» (وفی، ۱۳۸۴: ۱۵۲).. «نمی‌فهمیدم مردی با آن همه حوصله و ملاحظه‌کاری چرا یکدفعه خشن می‌شد. این چندمین باری بود که توی ذوقم می‌زد... بی‌اراده آینه کوچک و رژم را در آوردم. تنها واکنشی بود که در آن لحظه به نظرم می‌رسید.» (همان: ۸۶)

در نمونه اول، وفی به وضوح آینه را همدم تنهایی زن و مایه آرامش او معرفی کرده‌است. متوسل شدن زنان به آینه، در واقع کشف هویت و تشخیص زنانگی آنان است. در نمونه دوم، وفی با ظرافت حاصل از اندیشه و سبک نگارش زنانه از واژه آینه استفاده کرده‌است. در این مورد، شعله در واکنش به خشونت مردان به آینه متوسل می‌شود. گویی تنها واکنش زنان به هنگام خشونت مردان، رجوع به هویت خود است. در جای دیگری از رمان می‌آورد:

«از آن عصرهایی بود که آدم مشکل فلسفی پیدا می‌کند. اینکه چرا باید زندگی کند یا چرا ادامه دهد. با صدای زنگ در بلند شدم. از جلوی آینه گذشتم. با خودم گفتم چارلی چاپلین اینجا چه کار می‌کند. با چشم‌های اشک‌آلود شیه او شده بودم.» (همان: ۳۸).

در اینجا توجه به آینه رنگ فلسفی به خود می‌گیرد. شخصیت زن داستان از واری فلسفی خویشتن خویش در آینه، به فلسفه زندگی خویش می‌اندیشد که چرا باید در این دنیا زندگی کند و یا ادامه دهد. در جای دیگری از رمان، وفی با تصویری از شخصیت اصلی داستان و مراجعه مکرر او به آینه، به هم‌پیوندی زن و آینه اشاره می‌کند:

«از لوازم آرایش فقط یک شیشه عطر داشتم و دو تا ماتیک. می‌زدم به لب‌هایم و توی آینه یا آب‌حوض به خود نگاه می‌کردم و خوشم می‌آمد.» (وفی، ۱۳۸۴: ۹۴)

با توجه به بسامد بالای موتیف آینه، گویی نویسنده‌گان هر دو رمان، آینه‌ای در مقابل زنان می‌نهند تا آنان هویت خود را در آن باز یابند؛ بنابراین آتوود و وفی از آینه، این نشانه‌ زنانه برای کشف هویت و خودشناسی زنان استفاده کرده‌اند تا خود را و ارزش‌های خود را بهتر بشناسند. با نگرشی تأویل‌گونه، می‌توان کاربرد چندگانه آینه و هم‌پیوندی آن با زنان را این گونه تفسیر کرد که در هر دو داستان، نویسندگان سعی دارند از طریق آینه داستان، اندیشه‌های زنانه خود را به خواننده انعکاس دهند و برای این منظور آینه را عامدانه انتخاب کرده‌اند. گویی فریبا و وفی و آتوود براساس تأویلی نانوشته از هم‌پیوندی زن و آینه و بسامد کاربرد آن، برای بازنمایی هویت زنانه بهره گرفته‌اند.

۲-۲. تناظر در شخصیت‌پردازی زنان

یکی از ویژگی‌های مشترک دو رمان رؤیای تبت و عروس فریبکار، تناظر و تشابه در شخصیت و شخصیت‌پردازی زنان است. وفی و آتوود هر دو در روایت زنانه خود، با تأکید بر نقش محوری زنان، سرگذشت زنانی را روایت کرده‌اند که هر کدام، در زندگی فردی و اجتماعی خویش، به نحوی با چالش‌های گوناگون مواجه می‌شوند.

دنیای شخصیت‌های داستانی آتوود، دنیای عدم قطعیت‌های اساسی است؛ همان تداوم اضطراب مدرنیستی که فاقد مرکزیت است. گویی شخصیت‌های داستانی او دنیای مکانیک کوانتومی را تجربه می‌کنند. اغلب آن‌ها ناشناخته، بی‌ثبات، مضطرب، خیانت‌کار، غیرقابل وصف و غیرقابل پیش‌بینی هستند. (Deery, 1997: 473)

آتوود با خلق شخصیت تونی، به عنوان استاد گروه تاریخ و شخصیت زُر، به عنوان تیپ زن فعال مدنی، از زبان آنان به سابقه جنبش فمینیسم و طرح دیدگاه‌های خود در باب مباحث مهمی چون حق رأی زنان، اشتغال، تبعیض‌ها و نابرابری‌های جنسیتی می‌پردازد:

وقتی ساختمان مک کلانگ هال خوابگاه دانشجویان دختر بود، او (تونی) شش سال تمام در آن زندگی کرد. گفته شده که ساختمان را به نام کسی که برای حق رأی زنان مبارزه و به

انجام آن کمک کرده است؛ نام گذاری کرده اند، اما آن وقت ها او و دختران دیگر متوجه اهمیت آن نبودند. (اتوود، ۲۰۱۱: ۲۱)....رژ در دفتر کارش قدم می زند. پرونده های مختلف سازمان های خیریه ای چون سازمان های کبد، کلیه، قلب و سازمان زنان آزار دیده و پیر زنان بی خانمان روی میز کارش انباشته شده اند و باید برای کمک به آنان پول تهیه کند. (همان: ۵۱۸)....رژ از گروه هایی که آگاهی زنان را بالا می بردند، حمایت می کرد و از درد و دل های زنانه، خوشش می آمد. مثل این بود که به خواهرانی که هیچ وقت نداشت، رسیده باشد. (همان: ۴۲۰)

تعبیر «کسی که برای حق رأی زنان مبارزه کرده»، «سازمان زنان آزار دیده» و «ارتقای سطح آگاهی زنان» از عبارات های کلیدی جنبش فمینیسم است. درحقیقت، اتوود در متن رمان خویش، با گزینش عامدانه این اصطلاحات کلیدی، به گونه ای نگرش دغدغه مند فمینیستی خود را نشان می دهد. اتوود همچنین با خلق شخصیت کریس، تیپ زن شاغل و با آفرینش شخصیت زینیا، به عنوان شخصیت اصلی داستان، زن عصیانگر، بی ثبات، غیرقابل پیش بینی و مضطرب دنیای مدرن را به تصویر می کشد. گرچه، وفی و اتوود هر دو در رمان خویش به بازنمایی دغدغه های زنان پرداخته اند، اما اتوود با توجه به تمایز بافت فرهنگی جوامع غربی، از زبان شخصیت های زن داستان، به طور آشکارتری به معضلاتی چون بردگی جنسی، سقط جنین، همجنس گرایی، تجاوز جنسی و ... پرداخته است:

رژ به چند انجمن خیریه کمک می کند. او هنوز به انجمن کمک به قربانیان تجاوز جنسی زنانی که مورد آزار و اذیت همسر قرار می گیرند، کمک می کند. او هنوز به سازمان حمایت مادربران بی کس هم کمک می کند. (اتوود، ۲۰۱۱: ۱۰۸)

در این نمونه و بسیاری از موارد دیگر در متن رمان، به وضوح دیدگاه اتوود را نسبت به زنانی که مورد خشونت جسمی و جنسی همسران خود واقع شده اند یا نگرش او را نسبت به پیرزنان بی سرپرست و لزوم حمایت از آنان را می بینیم.

فریبا وفی نیز گویی متأثر از سبک روایی اتوود، با برجسته کردن نقش محوری زنان، به دغدغه‌های فردی و اجتماعی آنان پرداخته‌است. او در روایت داستانی خود، تصویری گویا از وضعیت و معضلات زنان جامعه ارائه داده‌است. دنیای شخصیت‌های داستانی فریبا وفی نیز چون دنیای شخصیت‌های اتوود، دنیای عدم قطعیت‌های اساسی است. همان تداوم اضطراب مدرنیستی که جهان را از هم می‌گسلد. شخصیت‌های داستانی وفی نیز چون شخصیت‌های اتوود، بی‌ثبات، غیرقابل وصف و مضطرب هستند. به طور مثال، شیوا مرکزیت خانواده را زیر سوال می‌برد و عدم قطعیت آن را با شیفتگی و عشق به صادق و روی گردانی از جاوید نشان می‌دهد. از همین منظر دنیای عدم قطعیت‌های اساسی و عدم مرکزیت است که بنیان خانواده در هر دو رمان، سست شده‌است. به دلیل آنکه بنیان خانواده، با معیارهای برساخته‌ی مردسالارانه بنا شده‌است و زنان دیگر نمی‌خواهند تن به چنین تفکری نهند.

به طور مثال، در نمونه‌های زیر، وفی از دیدگاه شعله، بحث آزادی‌های مدنی و استقلال زنان و از دیدگاه شیوا، تبعیض‌های جنسیتی را به تصویر کشیده‌است:

«...[شعله] با خودم گفتم از این پس آزاد و مستقل زندگی می‌کنم، بی‌آنکه به چیزی یا کسی وابسته باشم، به درس ادامه می‌دهم به سفر می‌روم. زبان انگلیسی یاد می‌گیرم و ورزش می‌کنم.» (وفی، ۱۳۸۴: ۹۸)

«...[راوی (شعله) به نقل از شیوا] گفتم: آقا جان اسمم را از همان موقعی که توی شکم مامانم بودم گذاشت حسین. وقتی هم دید حسین نیستم باز هم دوست داشت حسین آقا صدایم بزند. تا هفت هشت سالگی حسین آقا ماند؛ موهایم همیشه کوتاه بود.» (وفی، ۱۳۸۴: ۶۷)

«آزاد و مستقل زندگی کردن»، «عدم وابستگی به دیگران»، «ادامه دادن درس»، «به سفر رفتن» و «ورزش کردن» از مؤلفه‌هایی هستند که زنان فمینیست اعتقاد دارند نظام مردسالار، زنان را از آن محروم کرده‌است و خواهان درهم شکستن این محدودیت‌های برساخته‌ی مردان

هستند. می‌توان گفت در این رمان، شیوا، به عنوان فعال اجتماعی و زندانی سیاسی، تا حدی مظهر و نماینده زن مدرن جامعه است. او در زندگی فردی و شخصی خود نیز با کُنشی ساختارشکنانه، با روی گردانی از جاوید و روی آوردن به صادق، در حقیقت در پی سفر به تَبَّت، شهر آرزوها و رؤیای آزادی و رهایی زنان از اسارت جوامع سنتی است. دلالت ضمنی و تلویحی سفر به تَبَّت، با توجه به فرهنگ اقوام و زنان تَبَّتی، در مفهوم آزادی و رهایی آنان از هر قید و بندی، انتخابی هدفمند و متناسب با نگرش فمینیستی نویسنده است. به عبارت دیگر، در این روایت داستانی، شیوا با کُنشی ساختارشکنانه از نقش زن سنتی می‌گریزد و با هدف سفر به تَبَّت، در پی رسیدن به آزادی‌هایی است که زنان را از هر حیث محدود می‌کند. همچنین در این روایت داستانی، شخصیت فروغ، مظهر زن نیمه‌سنتی و شخصیت ایران، نماینده زن سنتی جامعه است. نکته دیگر در باب گزینش شخصیت ایران، اینکه نام با مسمای این شخصیت، از سوی وفی آگاهانه انتخاب شده است تا بازنمودی از زن سنتی ایرانی باشد؛ به همین دلیل در روایت داستانی نیز، این شخصیت نقش مؤثری چون شیوا، ایفا نمی‌کند.

تناظر در شخصیت‌پردازی و گزینش شخصیت‌های زن از گروه‌های مختلف، از جانب وفی و آتودد، این قابلیت را برای آنان فراهم می‌کند تا از دریچه ذهن و زبان شخصیت‌های داستانی، دیدگاه‌های انتقادی خود را در باب معضلات و نابرابری‌های اجتماعی زنان به وضوح بیان کنند. گویی شخصیت شعله در رمان رؤیای تَبَّت و تونی و رُز در رمان عروس فریبکار، از این حیث عامدانه انتخاب شده‌اند تا با طرح دیدگاه‌های خود، زبان حال وفی و آتوود باشند. درحقیقت، رؤیای تَبَّت، رؤیای آزادی زنانی است که می‌خواهند آزاد باشند و آزاد زندگی کنند و آزاد فکر کنند. از نکات بسیار برجسته این انگاره آزادی‌خواهی زنان در دو رمان، اینکه کلمه «تَبَّت» با توجه به بافت فرهنگی مردم آن، با مفهوم آزادی و رهایی

زنان از هر محدودیتی، در رمان آتوود نیز، عیناً تکرار شده است که فرضیه تأثیرپذیری وفی از آتوود را تا حدی تقویت می‌کند:

اما گاهی اوقات او (شانیتیا) بخشی از قبیله اوجیبوی یا مایان است و یک روز حتی بخشی از اهل تَبَّت. او آزاد است که اهل هر کجا که بخواهد یا احساس کند، باشد. (آتوود، ۲۰۱۱: ۶۸)

با توجه به عنوان رمان «رؤیای تَبَّت» فریبا وفی و انگاره آزادی خواهی زنان اهل تَبَّت و طرح این انگاره، جهت رفع محدودیت‌های تحمیل شده از جانب نظام مردسالار در رمان آتوود، این هم‌گونی عنوان بسیار برجسته می‌نماید.

۲-۳. بازتاب مسائل زنان در قالب آینده‌نگر و گذشته‌نگر روایی

یکی از ویژگی‌های مشترک سبک روایی وفی و آتوود در بازنمایی مسائل زنان، بهره‌گیری از بسامد مکرر، گذشته‌نگر و آینده‌نگر روایی است. منظور از «بسامد مکرر در روایت، واقعه یا رخدادی است که فقط یک بار اتفاق افتاده، اما چندین بار در روایت نقل می‌شود؛ مقصود از گذشته‌نگر، نقل وقایع داستان پس از روایت حوادث و رویدادهای سپری شده متن است و منظور از آینده‌نگر، نقل رخدادها و داستان با نوعی جهش به زمان آینده و پیش‌بینی وقایع آینده است.» (Genette, 1980: 114-116)

آتوود و وفی، هر دو جهت تأکید و اعتراض به معضلات فردی و اجتماعی زنان، در جای جای رمان خود از بسامد مکرر بهره‌گرفته‌اند. در نمونه‌های زیر آتوود، از زبان رُز، معضل نابرابری‌های جنسیتی را که به طور مکرر بر زبان والدین او جاری شده است، نقل می‌کند:

اگر لباس دیگری داری می‌توانی لباس را عوض کنی و برای شستن سیب‌زمینی‌ها به من کمک کنی، بعد آب کشید و گفت: باید پسر می‌داشتم. (آتوود، ۲۰۱۱: ۲۸۲) ... پدرش می‌گفت: تو مرد دست راست من خواهی بود. این تعریف را می‌کرد که او از پسر نبودنش

ناراحت نباشد، اما رُز دوست نداشت پسر یا مرد دست راست پدرش یا غیر از آنچه هست باشد. این انتظارات فشار زیادی به او می‌آورد. (همان: ۳۶۵)

آتوود معتقد است که عبارت‌هایی چون «باید پسر می‌داشتم»، «تو مرد دست راست من خواهی بود»، «از پسر نبودنش ناراحت نباشد» و تعبیرهای این چنینی، کلیشه‌های برساخته جامعه‌ای است که متأثر از فرهنگ مردسالار است؛ و گاه زنان نیز، ناخودآگاه تحت تأثیر این کلیشه‌های برساخته مردان قرار می‌گیرند؛ بنابراین یکی از اهداف او از طرح این گونه مسائل، کمک به ارتقای سطح آگاهی و دانش زنان در این خصوص است. گویا وفی نیز متأثر از سبک روایی آتوود، در نمونه زیر و بسیاری از موارد دیگر، جهت تأکید و اعتراض به تبعیض‌ها و نابرابری‌های جنسیتی، از بسامد مکرر بهره گرفته است. وفی نیز چون آتوود از زبان شیوا، در جای جای رمان از طریق تکنیک بسامد مکرر، به طرح دیدگاه‌های انتقادی خود در باب معضل نابرابری جنسیتی در جامعه می‌پردازد:

«دلش می‌خواست پسر بودم و کمک دستش می‌شدم می‌گفت: یک آدم نورانی به خوابش آمد و گفت: اسم بچه را بگذار حسین.» (وفی، ۱۳۸۴: ۶۷) «گفتم: آقا جان هر وقت خلقت از چیزی تنگ می‌شد به مامانم می‌گفت: تو استعداد پسر زاییدن نداری.» (همان: ۶۸) «مامان می‌گفت حیف شد، پسر از دست رفت. از کجا معلوم که پسر بود؟ از آنجا که اگر جنین از دست برود پسر است و اگر بماند دختر.» (همان: ۱۵۷)

به طور کلی، هر دو نویسنده به تناسب طرح مسائل زنان، هر جا بر اهمیت بحث خاصی تأکید داشته‌اند؛ از بسامد مکرر استفاده کرده‌اند. نتایج آماری بسامد مکرر در رمان رؤیای تبت و عروس فریبکار، به ترتیب عبارتند از: تبعیض جنسیتی ۲۷ و ۴۱، سرکوب عواطف و امیال زنانه، ۳۷ و ۳۱ نابرابری‌های اجتماعی ۴۷ و ۶۹ مورد. همچنین آتوود و وفی، هر دو برای ترسیم آشفتگی‌ها و دغدغه‌های زنانه یا جهت بازنمایی ذهنیت شخصیت‌های زن

داستان و واکنش آن‌ها نسبت به حوادث پیش‌رو، از تکنیک آینده‌نگر روایی بهره می‌گیرند:

با حالتی نسبتاً پریشان برای گذراندن تعطیلات آخر هفته آمده بود. کریس گمان می‌کرد شاید قرار آخر هفته‌اش که احتمالاً با مردی بوده‌است، به‌هم خورده‌است. (اتوود، ۲۰۱۱: ۵۷)... رُز که نمی‌داند چه حرفی بزند می‌گوید: طفلک تو، عبارتی که هر وقت به داستان‌های مشکلات شخصی زنان اداره و شکست‌های عاشقانه آنان گوش می‌دهد، به زبان می‌آورد. (همان: ۴۳۴)

فریبا وَفَى نیز، در جای جای رمان خود به مانند اتوود، جهت بازنمایی آشفتگی‌ها و دغدغه‌های ذهنی زنانه و واکنش آن‌ها نسبت به حوادث پیش‌رو، از تکنیک آینده‌نگر روایی بهره می‌گیرد:

«مردهای من عاشق نمی‌شدند، دم دست بودند، ولی مال من نبودند. با آمدن‌شان این حس گزنده به سراغ می‌آمد که یک روز می‌روند و فقط رفتنشان می‌ماند.» (وفی، ۱۳۸۴: ۱۴۱).

«مرد آرام گفت: همه چیز تمام می‌شود. تو هم فراموش می‌کنی، قلبم یخ زد اتاق گرم بود و تاریک، ولی من احساس کردم وسط زمستانم. دستم را آهسته از میان دست‌هایش بیرون کشیدم، باید راهم را می‌کشیدم و می‌رفتم.» (همان: ۱۷۱).

در نمونه‌های فوق، اتوود و وفی جهت بازنمایی آشفتگی ذهنی شخصیت‌های زن داستان و واکنش آنان نسبت به شکست‌های عاشقانه و مردانی که ممکن بود در آینده آنان را ترک کنند، به خوبی از مؤلفه آینده‌نگر روایی بهره گرفته‌اند. در بازنمایی آشفتگی ذهنی زنان و واکنش آنان نسبت به مشکلات و معضلات، همانندی‌ها و همسانی‌های فراوانی در بین دو رمان مشاهده می‌شود؛ نافرجامی زندگی شعله و مهرداد، و شیوا و جاوید، انعکاسی است از نافرجامی زندگی رُز و میچ و کریس و بیلی. گویی در بازنمایی این ویژگی، تأثیر یک رمان بر دیگری، چون انعکاس تصویر یک آینه در آینه دیگر است.

در باب استفاده از تکنیک گذشته‌نگر روایی، گرچه هر دو نویسنده از این تکنیک، جهت تصویر ذهنیات و افکار درونی شخصیت‌های زن داستان و مرور ذهنی خاطرات گذشته آن‌ها بهره می‌گیرند؛ اما با توجه به بافت روایی رمان عروس فریبکار که راوی با نوعی فلش‌بک یا بازگشت به گذشته شخصیت‌های داستان، وقایع پیش از مرگ زینیا را روایت می‌کند، آتوود بسیار بیشتر از وفی، از این تکنیک استفاده می‌کند.

۲-۴. توصیفات دقیق و جزئی در سبک نوشتار زنانه

یکی از مؤلفه‌های متمایز سبک نگارش نویسندگان زن، اهتمام ویژه آن‌ها به توصیف‌های دقیق و جزئی از هر پدیده است. «جزئی‌نگری در توصیف‌ها و تصویرسازی‌ها، در بنیاد جزئی‌نگر زبان زنانه، به وضوح قابل مشاهده است.» (غذامی، ۱۳۸۶: ۶۳) اما نکته‌ای که در آثار وفی و آتوود، به گونه‌ی یک مختصه سبکی دیده می‌شود، اینکه هر دو با دقت بسیار، به توصیف‌های خود رنگ و بوی زنانه می‌دهند. تعلق خاطر این دو نویسنده به توصیف دقیق جزئیات پوشش، رنگ و پیکر شخصیت‌های زن در داستان، این گونه نمود یافته است:

کریس امروز یک لباس جگری‌رنگ پوشیده، یک روسری بزرگ نارنجی و آبی ژمردی با طرحی از گل‌های بیابانی هم روی شانه‌هایش انداخته است، گیسوان بلند و بور مایل به خاکستری‌اش را از وسط فرق باز کرده و عینک مطالعه‌اش را تا روی موهایش بالا برده؛ ماتیک هلوپی رنگش، هم‌رنگ لب‌های اوست. آدم را به یاد اوفیلیا یا مریم باکره در میان سالی می‌اندازد. (آتوود، ۲۰۱۱: ۳۱)... درست در همین لحظه زینیا وارد می‌شود با کفش‌های شگفت‌انگیز پوست سوسماری و کت‌ودامن خوش‌ترکیب بنفش و سیاه ابریشم طبیعی که کت آن در قسمت کمر کمی تنگ‌تر است و دامنش بسیار کوتاه تا بالای زانو است. (همان: ۴۲۷).

با دقت و تأمل در این توصیف‌ها و تصویرسازی‌ها، مختصه سبکی آتوود با تأکید او در توصیف جزئیات به اشکال متنوعی از موصوف و صفت‌های پی در پی نشان داده می‌شود. توصیفات چوون: روسری بزرگ نارنجی و آبی ژمردی با طرحی از گل‌های بیابانی،

گیسوان بلند و بور مایل به خاکستری، ماتیکِ هلویی هم‌رنگ لب‌های او، کفش‌های شگفت‌انگیز پوست‌سوسماری و کت‌ودامن خوش‌ترکیب بنفش و سیاه ابریشم طبیعی، از جمله این توصیفات زیباست. رایین لیکاف، زبان‌شناس برجسته، در کتاب خود با عنوان *Language and Woman's Place* (2004) به رابطه جنسیت و زبان اشاره می‌کند. او اذعان می‌کند که زبان زنانه، زبانی احساسی و جزئی‌نگر و متمایز با زبان مردان است. زنان در توصیف جزئیات به ویژه در توصیف رنگ‌واژه‌ها بسیار جزئی‌نگرند. (Lakoff, 123: 2004) فریبا وَفَى نیز به مانند آتوود با تکیه بر مبانی زنانه‌نویسی در توصیف دقیق جزئیات، تصاویر زیبایی خلق کرده‌است:

«...[شیوا] پارچه‌های چیت گل‌دار و دامن‌های دورچین بلند می‌پوشد. درحالی‌که دخترش ظاهر آراسته و مرتب دارد، به ناخن‌هایش لاک می‌زند و به موهای تیره‌اش ژل می‌زند.» (وفی، ۱۳۸۴: ۶۷). «اتاق از نور ماه روشن است، موهایت روی صورتت ریخته و بازویت روی فرش رها شده است؛ زانوی سفیدت از زیر دامن تنگ مشک‌ات بیرون زده است.» (همان: ۱۸).

در بین توصیف‌های آتوود و وفی، کمتر تصویری می‌توان یافت که صبغه زنانه نداشته باشد. به طور کلی، در رمان رؤیای تَبَّت توصیف جزئی انواع پوشش زنانه اعم از لباس، شال‌وروسری، جوراب، دامن و ... بیش از ۸۳ مورد، توصیف پیکر زنان بیش از ۶۷ مورد و توصیف فضای منزل و لوازم آشپزخانه بیش از ۱۱۷ مورد و در رمان عروس فریبکار، توصیف انواع پوشش زنان، بیش از ۱۷۲ مورد، توصیف پیکر زنان بیش از ۱۲۳ مورد و توصیف فضای منزل و لوازم آشپزخانه بیش از ۱۴۸ مورد مشاهده می‌شود.

۲-۵. سبک تعاملی گفتگو محور در نوشتار زنانه

یکی از ویژگی‌های مشترک دو رمان مورد بحث، بهره‌گیری نویسندگان آن از سبک تعاملی گفتگو محور است. در این سبک گفتگو محور، وفی و آتوود در جای جای رمان، با

گفتگوهایی که بین شخصیت‌های زن داستان برقرار می‌کنند، به تعامل زنان با یکدیگر اشاره می‌کنند. این تعاملِ گفتگومحور زنانه، در هر دو رمان با تغییر ضمیر «من» به «ما»، شکل می‌گیرد. از این رو، گذار از ضمیر «من» به ضمیر «ما» نوعی تقابل با گفتمان مردسالار است.

در رمان عروس فریبکار، گزاره‌های روایی که با ضمیر «ما» شروع می‌شوند، ناظر بر تعامل گفتگومحور سه زن به نام رُز، کَریس و تونی است که هر سه با معضل مشابهی سروکار دارند. گزاره‌های «ما می‌توانیم این مشکل را حل کنیم» (۸۳)، «ما باید در بارهٔ او چه تصمیمی بگیریم؟» (۱۴۸)، «ما می‌توانیم هر تصمیمی دربارهٔ او بگیریم» (۲۳۱)، «ما همه اعضای یکدیگریم» (۲۹۴)، «باید سعی کنیم در زمان حال زندگی کنیم» (۳۴۱)، ناظر به سبک تعاملی گفتگومحور فمینیستی رمان آتوود است. این رابطهٔ تعاملی گفتگومحور در رمان رؤیای تَبَّت، گاهی خود را در تغییر زاویهٔ دید نشان می‌دهد؛ به این گونه که در شروع اغلب فصل‌های رمان، روایت با عبارتِ تعاملی - خطابی صمیمانهٔ «شیوا بلند شو حرف بزنیم» (۶۶)، «شیوا الان هم از فردا وحشت دارم» (۴۹)، «یادت هست شیوا؟ تو آمدی پیش فروغ. من دم به ساعت به او سر می‌زدم» (۹۳)، «شیوا بلند شو تا بگویم که چه احساسی داشتم» (۲۵)، شروع می‌شود. وفی در بسیاری از گفتگوهای روایی، تعاملی دوگانه بین شیوا و شُعله و گاه تعاملی سه‌گانه بین شیوا، شُعله و فروغ برقرار می‌کند: «گفتم باید کاری کنیم که او در مقابل عمل انجام‌شده قرار بگیرد.» (۹)، «باید کاری کنیم که او نیاز به مقاومت نداشته باشد» (۳۹). این گزاره‌های روایی، ناظر بر تعامل، گفتگو و هم‌گنشی بین زنان داستان است.

وفی و آتوود بر این انگاره اذعان دارند که در جریان تعاملِ گفتگومحور زنانه، شخصیت‌های زن هر دو رمان، با اندیشه و ذهن یکدیگر آشنا می‌شوند و از این رهگذر،

درک یا خرد جمعی شکل می‌گیرد. هر دو نویسنده، معتقدند که در آینه گفتگوی با یکدیگر است که می‌توان ذهن و اندیشه فمینیستی را بارور و تثبیت کرد. از این رو، وفی و آتوود با تکیه بر این انگاره فمینیستی، در تقابل با نظام تک قطبی مردسالار، راوی تبعیض‌ها و نابرابری‌های اجتماعی و فرهنگی زنان هستند.

۳. نتیجه‌گیری

پس از بررسی دو رمان رؤیای تبت و عروس فریبکار، می‌توان این گونه نتیجه گرفت که فریبا وفی و مارگارت آتوود، در مقام نویسندگانی واقع‌گرا، آثار خود را در وهله نخست، به‌عنوان آینه‌ای برای انعکاس مسائل اجتماعی، فرهنگی و معضلات روحی-روانی مرتبط با زنان نوشته‌اند. در بین شخصیت‌های اصلی دو رمان، از منظر شرایط عاطفی و روانی، کنش‌های رفتاری و تجربیات شخصی، شباهت‌ها و همسانی‌های قابل توجهی دیده می‌شود. وفی و آتوود، با تأکید بر نقش محوری زنان و تناظر در شخصیت‌پردازی آنان، معضلات اقشار مختلف زنان جامعه خود را ترسیم می‌کنند. با مقایسه نقش زنان در دو رمان، می‌توان به همانندی‌هایی دست یافت. تناظر شخصیت تونی در قیاس با شعله، تناظر شخصیت زینیا در قیاس با فروغ به‌عنوان زن عصیانگر، تناظر شخصیت رز و کریس در قیاس با شیوا، از نمونه این همانندی نقش زنان است. از همانندی‌های دیگر این دو رمان، انتخاب عامدانه آینه در معنای نمادین هویت زنانه، از سوی نویسندگان است که در هر دو رمان، پُرکاربردترین موتیف مشترک است. وفی و آتوود هر دو از هم‌پیوندی آینه و زن به‌عنوان یک نماد، برای بازنمایی هویت و تشخص زنانه، استفاده می‌کنند. بهره‌گیری هر دو نویسنده از بسامد مکرر، جهت تأکید و اهمیت دادن به معضلات فردی و اجتماعی زنان، بهره‌گیری از آینده‌نگر روایی، جهت نمایش آشفتگی‌های ذهنی و دغدغه‌های زنان و واکنش آنان نسبت به وقایع پیش‌رو، و بهره‌گیری از گذشته‌نگر روایی، جهت مرور

خاطرات ذهنی و بازگشت به رؤیاهای گذشته از دیگر همانندی‌های این دو رمان است. به کارگیری واژگان و توصیف‌های خاص زبان زنانه، بهره‌گیری از موصوف و صفت‌های پی‌درپی و توصیف‌های دقیق و جزئی از پوشش و رنگ و پیکر زنان، از دیگر همسانی‌های دو رمان در سبک نوشتار زنانه است. سبک تعاملی گفتگو محور زنانه، مبتنی بر انگاره تعامل آنان در تقابل با نابرابری‌های برساخته اجتماعی و فرهنگی جامعه مردسالار، عدم قطعیت دنیای شخصیت‌های داستانی، سست شدن بنیان خانواده و اضطراب مدرنیستی از همانندی‌های دیگر دو رمان است. با وجود وجوه مشترک فراوان محتوایی و فرمی در سبک روایی دو نویسنده و با در نظر داشتن تقدم زمانی آتوود، می‌توان چنین نتیجه گرفت که وفی از آتوود به‌عنوان یک نویسنده صاحب‌سبک و پیشرو در زمینه داستان‌پردازی و بازتاب مسائل زنان تا حدی تأثیر پذیرفته است.

یادداشت‌ها

- ۱- رمان *The Robber Bride* در ایران دو بار با عنوان *عروس فریبکار*، توسط شهین آسایش و آرش هوشنگی فر ترجمه شده است.
- ۲- پژوهش‌های انجام شده، در مجلات معتبر کانادا و امریکا منتشر شده است.

کتابنامه

الف. منابع فارسی

- آتوود، مارگارت. (۱۳۸۸). *عروس فریبکار*. ترجمه شهین آسایش. چاپ چهارم. تهران: ققنوس.
- حسینی، مریم؛ سالارکیا، مزده. (۱۳۹۲). «بررسی تأثیر سرمایه‌های زنان بر نقش سلطه در رمان رؤیای تبت بر اساس نظریه کنش پیر بوردیو». *پژوهشنامه ادبیات داستانی*. دوره ۱، شماره ۴، صص ۱۷-۴۰.

- حقی، سمیرا؛ قربان صباغ، محمود رضا و تائبی نقندری، زهره. (۱۳۹۷). «انقیاد و قدرت بدن زنانه در رمان سرگذشت ندیمه نوشته مارگارت اتوود». *فصلنامه مطالعات زبان و ترجمه*. دوره ۵۱، شماره ۳، صص ۱۰۳-۱۲۶.
- دویووار، سیمون. (۱۳۸۰). *جنس دوم*. ترجمه قاسم صنعوی، جلد اول، چاپ دوم، تهران: توس.
- رودگر، نرجس. (۱۳۸۸). *فمینیسم: تاریخچه، نظریات، گرایش‌ها، نقد*. تهران: دفتر مطالعات و تحقیقات زنان.
- سارسه، میشل ریو. (۱۳۸۵). *تاریخ فمینیسم*. ترجمه عبدالوهاب احمدی، چاپ اول، تهران: انتشارات روشنگران و مطالعات زنان.
- غذامی، عبدالله محمد. (۱۳۸۶). *زن و زبان*. ترجمه هدی عوده تبار. تهران: گام نو.
- فرخزاد، پوران. (۱۳۸۱). *کارنمای زنان کارای ایران از دیروز تا امروز*. تهران: قطره.
- قربانی جویباری، کلثوم. (۱۳۹۴). «بازنمود هویت زنانه در مجموعه داستان حتی وقتی می‌خندیم فریبا وفی با رویکرد تحلیل انتقادی گفتمان فرکلاف». *مجله زبان و ادبیات فارسی*. دوره ۲۳، شماره ۷۹، صص ۲۱۹-۲۴۵.
- گرین، کیت و لیهان، جیل. (۱۳۸۳). *درسنامه نظریه و نقد ادبی*. ترجمه حسین پاینده و گروه مترجمان. تهران: روزنگار.
- مالمیر، تیمور و زاهدی، چنور. (۱۳۹۲). «ساختار روایت زنانه در رمان پرنده من نوشته فریبا وفی». *مجله متن پژوهی ادبی*. دوره ۱۷، شماره ۵۸، صص ۴۷-۶۸.
- مرندی، سید محمد و حبیب زاده، حامد. (۱۳۹۶). «ساخت هویت و هویت ساختگی در رمان بانوی پیشگو مارگارت اتوود». *نشریه پژوهش ادبیات معاصر جهان*. سال بیست و دوم، شماره ۲، صص ۵۵۱-۵۶۸.
- مشیرزاده، حمیرا. (۱۳۸۸). *از جنبش تا نظریه اجتماعی: تاریخ دو قرن فمینیسم*. چاپ چهارم، تهران: نشر شیرازه.
- میشل، آندر. (۱۳۷۲). *جنبش اجتماعی زنان*. ترجمه هما زنجانی‌زاده، مشهد: نشر نیکا.
- وفی، فریبا. (۱۳۸۴). *رؤیای تبت*. تهران: نشر مرکز.

- هام، مگی و گمیل، سارا. (۱۳۸۲). *فرهنگ نظریه‌های فمینیستی*. ترجمه نوشین احمدی خراسانی، فیروزه مهاجر و فرخ قره‌داغی. چاپ اول، تهران: توسعه.

ب. منابع لاتین

- Atwood, M. (2011). *The Robber Bride*. 1st trade ed. in the U.S.A. New York: Nan A. Talese/Doubleday.
- Deery, J. (1997). *Science for Feminists: Margaret Atwood's Body of Knowledge*. *Twentieth Century Literature*, 43(4), 470-486. <https://doi.org/10.2307/441746>
- Jones, A. (2010), *The Feminism and Visual Culture Reader*. London ; New york : Routledge.
- Genette, G. (1980). *Narrative Discourse*. An essay in method. trans. Jane E. Lewin, Cornell University Press, Ithaca NewYork.
- Perrakis, P. S. (1997). Atwood's "The Robber Bride": The Vampire as Intersubjective Catalyst. *Mosaic: A Journal for the Interdisciplinary Study of Literature*, 151-168.
- Potts, D. L. (1999). "The Old Maps Are Dissolving": Intertextuality and Identity in Atwood's The Robber Bride. *Tulsa Studies in Women's Literature*, 18(2), 281-298.
- Lakoff, R. & Lakoff, R. T. (2004). *Language and Woman's Place: Text and Commentaries* (Vol. 3). Oxford University Press, USA.
- Messer-Davidow, E. (2002). *Disciplining Feminism: From Social Activism to Academic Discourse*. Durham, NC: Duke University Press.
- Sage, L. & Smith, L. (2009), "*Feminist criticism*". A Dictionary of Modern critical terms. Ed. By Roger Fowler. London: Routledge.
- Sands, R. & Nuccio, K. (1992). "Postmodern Feminist Theory and Social Work: A Deconstruction". *Social Work*. 40(6): 841-843. doi:10.1093/sw/40.6.831.
- Tolan, F. (2007). "Sucking the blood out of second wave feminism: Postfeminist vampirism in Margaret Atwood's The Robber Bride." *Gothic studies*, 9(2), 45-57.
- Tong, R. and Botts, T. F. (2018). *Feminist thought: A more comprehensive introduction*. Routledge.
- Wyatt, J. (1998). *I Want To Be You: Envy, the Lacanian Double*,

And Feminist Community in Margaret Atwood's *The Robber Bride*. *Tulsa Studies in Women's Literature*, 17(1), 37-64.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی